

Carmel Cloran, Rhetorical Units and Decontextualisation: an Enquiry into some Relations of Context, Meaning and Grammar,

Nottingham, University of Nottingham 1994, 406 str. + 113 str.

Aleksandra Bizjak

IZVLEČEK: Monografija dr. Carmel Cloran je znanstveno delo, ki dokazuje, da je postopek vpeljave novega pojma v jezikoslovju zapleten. Pri iskanju odgovora na vprašanje, kaj je dekontekstualni jezik, se avtorica opre na delo M. Hallidaya in R. Hasana in v okviru sistemsko-funkcijskega modela razvije novo metodo opisa pomenov v besedilu, metodo, ki povezuje besedilne pomene z družbenimi procesi. Delo je izšlo v zbirki »Monographs in Systemic Linguistic«, katere osnovni namen je predstavitev novih teoretičnih modelov in metod, primernih za besedilno analizo.

ABSTRACT: The monograph by dr. Carmel Cloran is a scientific work which proves that the procedure of introducing a new linguistic concept is complicated. In order to answer the question what decontextual language is the author draws on the work by M. Halliday and R. Hasan. Within the frame of the systemic-functional model she developed a new method of describing the textual meaning. This method connects the textual meaning to social processes. The work was published in the "Monographs in Systemic Linguistic" series. The primary purpose of this series is to present new theoretical models and methods appropriate for text analysis.

Doktorska disertacija Carmel Cloran že s svojim naslovom opozarja, da je v središču obravnave pojem kontekst. Avtorica skuša pojmu *dekontekstualni jezik*, ki je v sociologiji in psihologiji že trdno zasidran, določiti pomen znotraj znanosti o jeziku. Pri tem se opre na Hallidayev sociolingvistični model konteksta in v okviru tega razvije analitično mrežo, s katero vzpostavlja sistematično razmerje med kontekstom in besedilom na eni strani in med besedilom in njegovimi slovničnimi vzorci na drugi strani. Tako njena raziskava ni samo rešitev konkretnega vprašanja, kaj je dekontekstualni jezik, ampak tudi prikaz izoblikovanja nove metode za analizo besedil. Prav slednje je razlog, da je delo izšlo v zbirki »Monographs in Systemic Linguistics«, katere osnovni namen je natančnejša predstavitev novih teoretičnih modelov in metod, primernih za besedilno analizo.

Raziskava obsega osem poglavij. Izhodiščno in zelo splošno orientacijo v to obširno študijo razmerja med kontekstom in besedilom predstavlja prvo poglavje.

V njem avtorica opredeli problem in cilj raziskave, predstavi gradivo in metodična načela analize ter zariše zunanja zgradbo raziskave. Dr. Cloran se zaveda, da je študija strukturnih zakonitosti in razmerij med kontekstualno, semantično in skladenjsko ravnino za bralca v mnogočem nova in zapletena, zato je pri pisanju upoštevala predvsem načeli sistematičnosti in preglednosti, ki sta vplivali tako na zgradbo celotnega besedila kot tudi posameznih poglavij. Avtorica namreč z večkratnim ponavljanjem že ugotovljenega in z napovedovanjem novega bralca postopoma vodi od drugega do osmega poglavja, tj. od vprašanja, kaj je dekontekstualni jezik, do izoblikovanja teoretične mreže za analizo besedil.

V pregledu strokovne literature v drugem poglavju avtorica prikaže razumevanje in uporabo pojma dekontekstualni jezik v sociolingvistiki, kjer je pojem prvi uporabil britanski sociolog B. Bernstein, da bi s njim označil jezikovne značilnosti pedagoškega diskurza, in psihologiji, kjer se pojem uporablja v zvezi s kognitivnim razvojem, z razvojem jezikovnih sposobnosti in pismenosti. To pojmovanje dekontekstualnega jezika se veže na razumevanje konteksta kot konkretnih časovno-prostorskih oz. materialnih okoliščin (angl. 'material environment'). Če se kontekst enači z materialnimi okoliščinami, potem, pravi avtorica, je brez dvoma možno govoriti o dekontekstualnem jeziku, tj. o jeziku, ki ni vpet v kontekst, in o kontekstualnem jeziku, t.j. o jeziku, ki je vpet v kontekst. Ob tem pa se odpira vprašanje, kako vgraditi pojem dekontekstualni jezik v jezikoslovje in v kakšnem razmerju sta dekontekstualni jezik in kontekst. Odgovor na to vprašanje pa zahteva predvsem premislek o obsegu in pomenu pojma kontekst v novejših lingvističnih disciplinah.

Avtoričin zgodovinski pregled razvoja pojma kontekst od Malinowskega naprej nam osvetli dejstvo, da je pojem še vedno večpomenski. Za nekatere je kontekst sklop konkretnih časovno-prostorskih okoliščin, v katerih poteka sporazumevanje, za druge je celota družbenih dejavnikov, ki vplivajo na realizacijo jezikovnega sporočila. V zadnjo skupino sodi cela vrsta avtorjev. Njihova mnenja pa se razhajajo pri odločitvi, kateri kontekstualni dejavniki so pomembni pri tvorjenju jezikovnega sporočila. Tako se razlikuje izbor relevantnih kontekstualnih dejavnikov v psihologiji (Argyle, Fernham in Graham, Brown in Frase) in sociologiji (Leiter) kot tudi v kognitivni lingvistiki (Van Dijk in Cook) in sociolingvistiki (Firth, Hymes, Lyons, Martin, Halliday); odvisen je namreč od raziskovalčeve pripadnosti določeni disciplini, smeri ali teoretični usmeritvi. C. Cloran presodi, da je za določitev razmerja med dekontekstualnim jezikom in kontekstom primeren sistemsko-funkcijski jezikovni model, ki sta ga izoblikovala M. Halliday in R. Hasan, in izpostavi Hallidayevo razumevanje dinamičnega razmerja med kontekstom in besedilom. Halliday namreč na osnovi treh metajezikovnih funkcij, ki se uposamičijo v besedilu (predstavne, medosebne in besedilne; glej Kovačič 1993), določi tri abstraktne kontekstualne komponente, ki zaobsežejo vrsto družbene dejavnosti (angl. 'Field of discourse'), vlogo udeležencev (angl. 'Tenor of discourse') in vlogo jezika v družbeni dejavnosti (angl. 'Mode of discourse'). Prav zadnja komponenta, tj. vloga jezika v družbeni dejavnosti, se avtorici pokaže kot odločilna za umestitev pojma dekontekstualni jezik v sistemsko-funkcijski model jezika. C. Cloran nam to konstanto približa tako, da uporabi grafično ponazoritev, ki jo povzema po delih R. Hasan.

Bralec naj si predstavlja daljico. Na skrajni levi je jezikovna dejavnost, ki je vpeta v prostorsko-časovne oz. materialne okoliščine, jezik torej, ki je odvisen od konteksta. Primer take rabe jezika je dialog med kupcem in prodajalcem; jezik igra pomžno vlogo (angl. 'ancillary role'). Na skrajni desni je jezikovna dejavnost, kot je npr. branje, ko jezik konstituira dejavnost (angl. 'constitutive role'), prostorsko-časovne okoliščine so irelevantne in govorimo o jeziku, ki ni odvisen od konteksta, torej o dekontekstualnem jeziku.

Na podlagi avtoričinega razmišljanja o dekontekstualnem jeziku lahko povzamemo, da pomeni 'dekontekstualni jezik' v okviru sistemsko-funkcijske slovnice jezik, ki konstituira dejavnost. Ker pa je pojem dekontekstualni jezik že uveljavljen v psihologiji in sociologiji, se C. Cloran odloči, da bo tudi sama uporabljala pojem dekontekstualni jezik, čeprav braleca opozori, da je za razumevanje njenih nadaljnjih izpeljav pomembno imeti pred očmi dejstvo, da se pomen dekontekstualnega jezika v sistemsko-funkcijskem modelu nanaša na kontekstualno vlogo jezika.

Kakšno pa je razmerje med dekontekstualnim in kontekstualnim jezikom v konkretnih besedilih? To je osrednje vprašanje monografije in odgovor se nam sestavlja ob analizi besedil v tretjem, četrtem, petem, šestem in sedmem poglavju, ko avtorica odkriva nova dejstva in v skladu s tem oblikuje nove koncepte. Teoretično izhodišče za analizo je Hallidayev tridimenzionalni model. To je model, ki vzpostavlja sistematično razmerje med kontesktom in besedilom na eni strani in med besedilom in njegovimi slovničnimi vzorci na drugi strani, zato vsebuje avtoričina analiza diskurza tri korake: opis besedilnih enot na diskurzivni ravnini, določitev semantičnih lastnosti besedilnih enot na semantični ravnini in opis slovničnih vzorcev, s katerimi so izražene semantične lastnosti besedilnih enot, na skladenjski ravnini. Ker avtorica preverja tezo, da je dekontekstualni jezik značilen za pedagoški diskurz, so predmet analize dialogi med materami in njihovimi predšolskimi otroci, ki so vzeti iz korpusa R. Hasan.

V tretjem poglavju naredi avtorica prvi korak in išče merilo za uokvirjanje besedilnih enot. S postopkom ločevanja materialne in simbolne vloge jezika določi v analiziranih besedilih dvanajst vrst jezikovnih aktivnost, ki jih poimenuje *retorične enote* in jih razvrsti na daljici, ki povezuje kontekstualno in dekontekstualno rabo jezika. Skrajno levo uvrsti retorično enoto, imenovano *dejanje*, ki predstavlja najbolj kontekstualno rabo jezika, skrajno desno pa retorično enoto *posplošitev*, ki je primer najbolj dekontekstualne rabe jezika. Preostale retorične enote so razvrščene med ti dve mejni točki kontinuuma.

Četrto in peto poglavje posveti opisu semantičnih lastnosti posameznih retoričnih enot, kar je zahtevna naloga. Vprašanje semantičnega ustroja besedila, ki spada v besedilno semantiko, je novo področje, ki je še precej neraziskano v primerjavi z besedno in 3 stavčno semantiko. Glavni razlog za težavnost razumevanja semantičnega ustroja besedila je neizdelan metajezik za opis te ravnine. Za oblikovanje metajezika za semantiko si je treba izposoditi pojme z drugih jezikovnih ravnin ali/in pojme človekovega izkustveno-doživljajskega sveta ter jim pripisati poseben univerzalni status (Butt 1988, v Birch in O'Toole 1988).

Pri izoblikovanju metajezika za semantiko v četrtem poglavju se C. Cloran nasloni na Hallidayevo sistemsko-funkcijsko slovnico (1985). Podrobno nam pred-

stavi tri metajezikovne funkcije: predstavno, medosebno in logično. Ker pa je Hallidayeva slovnica orodje za obravnavo stavčnih zgradb, so ji za premik s stavčne ravnine na pomensko v pomoč razprave R. Hasan o semantiki sporočilnih enot.

Na podlagi spoznanj M. Hallidaya in R. Hasan o semantičnem sistemu, dr. Cloran v petem poglavju oblikuje semantično mrežo, v kateri vzpostavi povezavo med entiteto in dogodkom na eni strani in osebkom in osebno glagolsko obliko na drugi strani. S pomočjo semantične mreže je mogoče določiti semantične lastnosti retoričnih enot in opisati tipične kombinacije slovničnih značilnosti osebkov in osebne glagolske oblike. To poglavje je zelo obširno, saj so podrobno obravnavane vse semantične možnosti in kombinacije, ki so kritične za identifikacijo retoričnih enot, kot tudi njihove realizacije na skladenjski ravnini. Kljub temu pa imamo pri branju pregled nad celoto, saj avtoričino razlago spremljajo tabelarni in grafični prikazi.

Kako pa so retorične enote med seboj povezane? Ali je tudi med retoričnimi enotami priredni ali podredni odnos tako kakor med stavki? V šestem poglavju nam avtorica pokaže, da je odnos med retoričnimi enotami rezultat besedilne metafunkcije, tj. tematske progresije. S pomočjo šestih tipov tematske progresije analizira besedila in pri tem odkrije, da sta retorični enoti v prirednem odnosu, kadar se entiteta druge retorične enote pojavi v remi, v podrednem pa, kadar se pojavi v temi. Povezovanje retoričnih enot torej kaže, da je tudi najbolj dekontekstualni jezik kontekstualen, saj besedila vedno vsebujejo retorične enote z ene in druge strani kontinuuma.

V sedmem poglavju dr. Cloran preizkusi novo metodo na besedilnem korpusu. Analiza obsežnih dialogov med osmimi materami in njihovimi predšolskimi otroci pokaže, da obstaja razlika med pogostnostjo uporabe retoričnih enot, kot so *dejanje*, *komentar in posplošitev*, torej enot, ki so povezane z najbolj kontekstualno ali dekontekstualno rabo jezika. Razlike se pojavljajo glede na socialni status parov mati-otrok. To je v soglasju s trditvijo B. Bernsteina o različnih jezikovnih kodih različnih družbenih razredov.

Čeprav je ta obsežna knjiga izšla že pred šestimi leti, mislim, da je še vedno aktualna. In sicer iz treh razlogov:

Prvi je povezan z dejstvom, da je pomenski obseg pojma *kontekst* še vedno problematičen, kar se odraža tudi v terminološki zmedbi pri njegovem prevajanju v slovenščino. Spekter izrazov je precej dolg (prim. Toporišič 1994, Kunst-Gnamuš 1984). Spopad s pojmom *dekontekstualni jezik* v delu C. Cloran pa dokazuje, da vpeljava novega pojma v jezikoslovje ni proces samovoljnega podeljevanja pomena, temveč zapleten postopek vgraditve pojma v mrežo drugih abstraktnih jezikoslovnih pojmov.

Drugi razlog je spoznavna vrednost dela. S kombinacijo in dopolnitvijo modela M. Hallidaya in R. Hasan avtorica postopoma razvije novo metodo opisa pomenov v besedilu, metodo, ki povezuje besedilne pomenove z družbenimi procesi. Monografija C. Cloran je torej znanstveno delo, ki odstira globlje probleme semantičnega ustroja besedila in pogloblja vedenje o strukturnih zakonitostih in razmerju med diskurzivno, semantično in skladenjsko ravnino.

Tretji razlog. Pravkar je pri založbi Casell Academic v Londonu izšlo delo *Pedagogy and the Shaping of Consciousness: Linguistic and Social Processes*.

Knjiga vsebuje prispevke številnih avtorjev, ki vzpostavljajo dialog med sociološko teorijo B. Bernsteina in sistemsko-funkcijsko slovnico. Če bomo novo knjigo brali podkovani s teoretični odkritji C. Cloran, nam bo prihranjena marsikatera zadrega.

Viri

- BUTT, David, 1972, Randomness, order and the latent patterning of text, *Functions of Style* (ur. D. Birch in M. O'Toole), London, Pinter Publishers.
- HALLIDAY, Michael A. K., 1985, *An Introduction to Functional Grammar*, London, Edward Arnold.
- KOVAČIČ, Irena, 1993: Tri funkcije jedra sodobnega anglosaksonskega jezikoslovja. *Jezik tako in drugače*, Ljubljana, Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije.
- KUNST-GNAMUŠ, Olga, 1984, *Govorno dejanje – družbeno dejanje, komunikacijski model družbene vzgoje*, Ljubljana, Pedagoški inštitut.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1994, *Slovenski jezik in sporočanje 1*, Maribor, Obzorja.